

Alle soorten vrouwen

Een pleidooi voor de analyse van de reëel bestaande diversiteit

Magda Michielsens

'Diversiteit' betekent 'verscheidenheid'. Er bestaat een grote diversiteit aan mensen. Vrouwen zijn geen mannen en vrouwen zijn geen conforme kopieën van elkaar - diversiteit alom dus. Waar geen massaproductie is, heerst er diversiteit. Dat weten we al heel lang. Het woord 'divers' stond in mijn woordenboek dicht bij 'heterogeen'. Tegenwoordig is 'diversiteit' een begrip waarmee beleid wordt gevoerd en prangende maatschappelijke situaties worden beschreven. Aandacht voor de wijze waarop het begrip wordt gebruikt, is dus geboden.

We stellen vast dat vrouwen steeds vaker onder de noemer van 'diversiteit' worden gevangen. Op plaatsen waar tot voor kort sprake was van vrouwenemancipatie, gelijkheid van vrouwen en mannen, gender en gender- of vrouwenstudies, wordt vandaag gesproken van diversiteitswerking, diversiteitsplannen, diversiteitscharter en dergelijke. Dit is te betreuren omdat vrouwen zo minder zichtbaar worden. Vrouwen zichtbaar maken, vrouwen een stem geven, het werk van vrouwen aan het licht brengen is een belangrijke doelstelling geweest van het feminisme en van het gelijkheidsbeleid. Waar gesproken wordt over 'diversiteit' krijgen vrouwen die zichtbaarheid en die stem niet.

Steeds toveren abstracties concrete, levende mensen weg. Dat is het gevolg van zo'n abstracte term. Dat werkt zo. Men mag zulke termen dus niet lichtzinnig of onverantwoord gebruiken. Onderzoekers zijn binnen genderbewuste (feministische) taal- en wetenschapsbeoefening decennialang tegen die verdwijntucs van de taal ingegaan. Zij streefden ernaar om actoren in de taal levend te houden en wilden ook het geslacht van die actoren laten zien. Zo vergeten onder meer beleidsmensen datgene waaraan jarenlang gewerkt is, ook door het beleid, en vatten ze vrouwen onder de grote paraplu van 'diversiteit'. Het is onverantwoord dat net op het terrein van empowerment van vrouwen en van gelijkheid v/m, langs de ene kant teniet wordt gedaan waar langs de andere kant in vele ESF-projecten, onderzoeken en decreten aan wordt gewerkt. Telkens als we 'diversiteit' zeggen en we "pour les femmes, la même chose" bedoelen, zijn we weer terug bij af.

Zichtbaarheid is één van de winstposten die verloren dreigt te gaan door de term 'diversiteit'. Dat is echter niet het enige bezwaar tegen de term.

1. Vrouwen bestaan echt

Niet alleen vrouwen verdwijnen uit onze gedachten als de term 'diversiteit' wordt gebruikt. Ook ongelijkheid verdwijnt, en klasse en armoede en godsdienst en vrijheid. Dat verdwijningsproces is aan de gang. We worden overspoeld met frasen over diversiteit, maar gerichte aandacht op kwesties die door die terminologie gedekt worden, is er weinig.

Ik spits mij eerst toe op vrouwen. Zij verdwijnen uit beeld. Vrouwen zijn niet actueel meer. Ik betreur dat. Je kan natuurlijk ook van mening zijn dat vrouwen tegenwoordig, onder andere dankzij de emancipatie, zozeer van elkaar verschillen dat je niet meer van 'de vrouw' of van 'vrouwen' kan spreken. Dat is bijvoorbeeld de mening van de Vlaamse minister van Gelijke Kansen Kathleen Van Brempt. Zij schrijft in de krant *De Morgen* van 14 september 2006: 'Er zijn geen vrouwen meer!' Het is een vreemde ervaring om dat te lezen van een minister van Gelijke Kansen.¹

Ik ben het er niet mee eens dat vrouwen niet meer bestaan. Genderstatistieken vind ik bijvoorbeeld belangrijk. Om data te verzamelen, gesegregeerd naar geslacht, moet je veronderstellen dat er vrouwen en mannen bestaan. Geweld tegen vrouwen vind ik belangrijk, maar om daar iets tegen te doen, moet je veronderstellen dat er vrouwen bestaan die slaag krijgen, en moet je die situatie niet genderneutraal 'intrafamiliaal geweld' noemen.

Ook gendermainstreaming is belangrijk. Er is in België sinds 12 januari 2007 zelfs een wet die gendermainstreaming in de beleidsvoering van de federale overheid verplicht stelt. Veel vrouwen uit vrouwen- en genderstudies in heel Europa hebben uitgezocht of centrale maatschappelijke waarden, handelingsvoorschriften, gevoelens, persoonlijke relaties, instituties, beelden, engagementen enzovoort hetzelfde betekenen voor vrouwen en voor mannen. Ze hebben hun best gedaan om de sensibiliteit voor eventuele verschillen in beleid te laten omzetten. Uit dat inzicht zijn veel positieve zaken voortgekomen voor vrouwen en mannen. Verschillen begrijpen vormt de basis voor emancipatie en het creëren en waarnemen van kansen. Om te kunnen gendermainstreamen moet je tenminste veronderstellen dat vrouwen bestaan. Gendermainstreaming is géén genderneutraliteit. Wie

¹ Het artikel verscheen naar aanleiding van de bezwaren die minister Van Brempt had tegen de 'Stem vrouw'-campagne die het KAV voerde voor de gemeenteverkiezingen van oktober 2006. De minister van Gelijke Kansen liet zelf een 'stem niet cliché'-campagne voeren. Het feit dat zij er de aandacht op wilde vestigen dat er grote verschillen tussen vrouwen bestaan, kwam in deze boodschap slecht over.

dat veronderstelt, heeft de grond van de zaak niet begrepen. Gendermainstreaming veronderstelt gefundeerde, diepgaande, wetenschappelijk gedreven sensibiliteit voor de relevante verschillen tussen mannen en vrouwen.

2. A killing concept

Met 'killing concept' bedoel ik een begrip dat mensen, problematieken, begrippen en ideeën uit ons discours en bewustzijn doet verdwijnen. Een begrip dat als het ware alle andere concepten om zich heen opvreet, de historiciteit van kwesties aan de aandacht onttrekt, nevenbegrippen elimineert en discussies doet verstommen. Diversiteit is op dit ogenblik het belangrijkste killing concept. Het is een killing concept én het is een slecht concept. Ik zal aangeven waarom.

Ten eerste wordt het begrip 'diversiteit' gebruikt als vlag voor antiracisme. Het gevolg is dat geen enkel weldenkend mens tégen diversiteitsdenken kan zijn. Als men tegen diversiteit of tegen het concept 'diversiteit' is, stelt men zichzelf in een slecht daglicht. Omdat 'diversiteit' de vlag is voor antiracisme, maakt het ons weerloos om over verschillen te discussiëren. Diversiteit maakt geen ruimte, het snoert de mond.

Ondanks deze functie als mobilisator van welwillende krachten, drukt 'diversiteit' ook onverschilligheid uit. Er bestaan veel verschillen, veel verschillende groepen en culturen en die mogen of moeten naast elkaar bestaan. Men dient ze nu als evenwaardig te beschouwen en de diversiteit dient verplicht als een meerwaarde gezien te worden. De grote nadruk op 'diversiteit' belet mij te argumenteren waarom ik voor de ene waarde ben en tégen de andere. Uiteindelijk blijft enkel de wet over om een onderscheid te maken tussen verschillende praktijken (als bovendien de wet mij niet juist verbiedt om onderscheid te maken).

Door het begrip 'diversiteit' te gebruiken kan men dus verschillen negeren en aan verantwoordelijkheid ontsnappen. Het is een postmoderne en sociaal relativistische houding. Het dwingt mij om geen vragen te stellen over de plaats van godsdienst in Europa. De alomtegenwoordigheid van het begrip diversiteit vraagt dat de om zich heen grijpende re-traditionalisering mij koud laat. 'Diversiteit' is nu het centrale concept voor het beleid (niet enkel voor het gelijkheidskansenbeleid), terwijl het juist een begrip is dat weigert positie in te nemen, weigert keuzes te maken, weigert doelstellingen voor beleid (doelstellingen die definiërend zijn voor beleid) aan te nemen.

Het begrip 'diversiteit' draagt dus een onoplosbare spanning in zich tussen individualiteit enerzijds en groepsbindingen anderzijds. Mensen zijn zo divers dat ze

uniek zijn. Diversiteitsbeleid moet iedereen aan zijn trekken laten komen. Dat is de individualistische dimensie. Diversiteitsbeleid moet echter ook de etnisch-culturele bindingen van mensen respecteren. Het duwt mensen in hun groepen en culturen, ook als de onderdrukking van vrouwen in die cultuur veeleer de regel dan de uitzondering is. De collusie in de term zelf van het individuele en het collectivistische duwt de problemen weg van de gebruikers van dergelijke holle frasen over diversiteit naar wie in wijken en scholen met de problemen te maken heeft.

In dit verband is een vergelijking met de term 'differentie' van belang. Er is op het terrein van feministische filosofie veel gewerkt met het begrip 'differentie'. Het begrip past binnen de theorieën van een aantal Franse filosofen (Deleuze, Irigaray) die 'différer' (verschillen, als werkwoord) zien als een actief en zelfbewust proces. Het differentie-feminisme stelt dat vrouwen fundamenteel verschillen van mannen en willen uitzoeken hoe ze dat verschil in de toekomst zelf willen vormgeven. In het differentie-denken worden de bestaande verschillen niet aanvaard, 'différer' is het verschil naar je hand zetten. 'Differentie' is iets heel anders dan 'diversiteit'. In het diversiteits-denken blijven verschillen bestaan en worden bestaande verschillen geaccepteerd. Diversiteitsdenken is het aanvaarden dat er verschillen tussen mensen zijn omdat ze tot verschillende categorieën of groepen behoren.

Diversiteitsdenken maakt daarenboven geen onderscheid tussen verschillen. Niet elk verschil tussen mensen is echter even belangrijk of even onbelangrijk. We dienen ons de vraag te stellen welke gelijkheid (gelijkheid op welke punten) een verschil kan maken. En ook dienen we ons af te vragen wanneer de acceptatie van een verschil meer gelijkheid brengt. De zin drie keer lezen is niet overbodig. Dit lijkt een spelletje met woorden, maar het is het absoluut niet.

Er is onder vrouwen al wel eens eerder kritisch nagedacht over 'verschillen'.² Gelijkheid en verschil zijn brandende thema's geweest in de feministische theorie. Die zusterwisten hebben enkel zin gehad omdat men de vraag durfde stellen wélke verschillen gerespecteerd en geaccepteerd dienden te worden. Dat hoort een inhoudelijke discussie te zijn en geen verplicht statement dat 'diversiteit' een meerwaarde is en moet bevorderd worden, zonder het over de kwaliteit van de verschillen te hebben.

² De vragen waren bijvoorbeeld aan de orde in 1990 tijdens de zomercursus Vrouwenstudies aan de Universiteit van Nijmegen. De titel van de cursus was 'Het begrip differentie in vrouwenstudies: te pas en te onpas?'. Ik hield er een lezing met als titel 'Welke gelijkheid maakt een verschil'. Ook het boek 'Sharing the Difference', uitgegeven door Joke Hermsen e.a., geeft goed weer hoe deze discussie binnen vrouwenstudies is gevoerd.

Diversiteitsbeleid wil tot slot het denken in termen van minderheden en minderheidsgroepen doorbreken. Maar vrouwen zijn geen minderheid en zijn dat ook nooit geweest. Een aantal kenmerken die vrouwen met minderheidsgroepen hebben gedeeld zijn, dankzij de emancipatie, ondertussen verdwenen. Grote feministische denkers, zoals Mary Wollstonecraft (1751-1797) en Simone de Beauvoir (1908-1986), waren de grootste critici van het gedrag en de mentaliteit van vrouwen. Zij betrachtten dat vrouwen zich niet zouden gedragen als een onderdrukte of ondergeschikte minderheid. Zij hekelden ook vrouwen over hun maatschappelijke ongeïnteresseerdheid en koketterie. Zij vonden zeker niet dat vrouwen anders (divers) waren en men dat dan maar moest aanvaarden en zo laten.

Kortom, 'diversiteit' is een verdoezelend begrip, dat men op een geforceerde manier een positieve connotatie probeert te geven. Hoewel het begrip 'diversiteit' om het even wat kan betekenen (mensen zijn soms gehandicapt en soms niet, mensen zijn jong of oud of ertussenin, kasten zijn hoog of laag, mensen zijn mannen of vrouwen, PC's zijn snel of traag, boeken zijn moeilijk of dik of dun, mensen zijn een zwarte superman, een blinde batman of een vrouw die aan de anabole steroïden heeft gezeten..), levert het in alle geval een meerwaarde. Daarvan is de overheid zeker. Dat staat duidelijk in de beleidsbrieven. Zoveel impact heeft de taal echter niet op de werkelijkheid.

Eén van de belangrijke verschillen die naast geslachtsverschillen door het gebruik van het begrip 'diversiteit' verdoezeld worden, zijn inkomensverschillen. Diversiteit is niet enkel in de plaats gekomen van sekseverschillen, het is ook in de plaats gekomen van klassenverschillen. Hoewel de ideeën over het 'management van diversiteit' vanuit Amerika tot ons gekomen zijn, heerst juist in de Verenigde Staten een felle polemiek over diversiteit, en dit voornamelijk door de aandacht die door dat 'management van diversiteit' afgeleid wordt van klassenverschillen, inkomens-ongelijkheid en armoede.

Het boek van Walter Benn Michaels uit 2006, 'The Trouble with Diversity: How We Learned to Love Identity and Ignore Inequality', heeft de geesten gescherpt.³ Michaels' kritiek treft ook (en vooral) links. Door de nadruk te leggen op 'diversiteit' heeft men de strijd tegen ongelijkheid opgegeven. Overal in Amerika kwamen diversiteitsplannen, in de meeste gevallen begeleid door affirmative action (de Nederlandse term is 'positieve actie' en niet 'positieve discriminatie') en quota. In de universiteiten ging het niet langer over de vraag of kinderen uit gezinnen met een geringer inkomen wel naar de universiteit konden, maar of de universiteit wel het gewenste aantal gekleurde studenten had. Diversiteitsprogramma's zijn feel-

³ Er zijn op het web vele samenvattingen en besprekingen van het werk te vinden. Ik zal hier niet alle urls vermelden. Een eenvoudige zoekopdracht volstaat om ze te vinden.

goodprogramma's, zegt Michaels. Ze geven machtige mensen het gevoel dat "ze er-iets-aan-doen". Ze doen iets aan de problematiek die ze zelf uitgeroepen hebben tot prioriteit (racisme), terwijl ze niets doen aan de grote economische verschillen. Waarom zijn antihaat-campagnes zo populair, vraagt Michael zich af. Die campagnes zeggen ons dat racisme het probleem is dat we moeten oplossen en dat de oplossing er eenvoudig in bestaat onze vooroordelen los te laten.

Michaels verbindt 'diversiteit' en identity politics. In Vlaanderen noemen wij die aandacht voor identiteit niet steeds identiteitspolitiek, maar ook in ons onderwijs en cultureel klimaat worden steeds meer verhalen verteld over "weten wie je bent", over wortels en verbondenheid. Het vinden en uitdrukken van de eigen identiteit is een factor geworden in leren en in sociaal functioneren. Respect tonen voor de mate waarin die verbondenheid met de achterliggende groep (imaginair of versmachtend reëel) de persoonlijkheid en het gedrag van iemand doordrenkt, lijkt meer en meer verplicht te zijn. Progressieve intellectuelen lijken vergeten dat het mogelijk is om socialisatie te ontstijgen en dat het in het verleden precies dankzij de eigen inzet was dat vele mensen niet weerloos stonden tegenover de socialisatie die ze hadden meegekregen.

In 'The Trouble with Diversity' gaat het over Amerikaanse toestanden. De etnische mix, de universiteiten, het economische, sociale en politieke systeem zijn anders dan wat wij in Vlaanderen hebben. Toch is Michaels' kritiek op 'diversiteit', zoals ik die net heb samengevat, ook toepasbaar op de situatie in Vlaanderen.

3. Slecht beleid

Een slecht concept leidt tot slecht beleid. Door zijn onduidelijke en problematische inhoud kan 'diversiteit' enkel aanleiding geven tot slecht beleid. Diversiteitsbeleid kan geen duidelijke doeleinden stellen, door de dubbelzinnigheid die in het begrip 'diversiteit' zit opgesloten.

Voor vrouwen is dat uitermate belangrijk. Ik wil een aantal begrippen in herinnering brengen, die eertijds centraal stonden bij de studie van de positie van de vrouw [sic] en het gelijkheidsbeleid (m/v). Ik gebruik opzettelijk de archaische terminologie. Laat ons even terugdenken aan emancipatie, bevrijding, opheffing van onderdrukking, autonomie, economische zelfstandigheid, zelfbeschikking, integriteit van het eigen lichaam, zelfontplooiing, enzovoort. Kent iemand deze termen nog? Vinden we die begrippen nog belangrijk? Ik denk dat ze nog steeds fundamenteel zijn. Ik denk dat ze bepalend zijn voor het leven van vrouwen zoals het nu is, en dat ze in het vooruitzicht zouden gesteld mogen worden voor jonge

vrouwen. Het zijn begrippen en een werkelijkheid die niet onderuit gehaald mogen worden.

Kunnen we daaraan werken in het kader van 'diversiteit'? Ik vrees van niet, want ik zie dat we de discussie niet durven te voeren. Wat betekende Women's Liberation? Zijn hiervoor zoveel (diverse) interpretaties? Ik denk het niet. Women's Liberation betekent al die 'ouderwetse' dingen die ik net opnoemde. Het betekent in elk geval niet: het huis niet uitkomen, niet naar school gaan, onderschikking, permanente gedienschtigheid, segregatie. Dat 'bevrijding' misschien het best gerealiseerd kan worden door bij de vrouwen zélf te beginnen, is een wijze opstelling. Het is echter een methodiek. Het is geen doelstelling.

In de praktijk weet iedereen dat 'diversiteit' verwijst naar etnisch-culturele minderheden, naar allochtonen en naar de multiculturele samenleving. Docenten van universiteiten en hogescholen in het Antwerpse krijgen bijvoorbeeld een oproep om scripties in te dienen in het kader van de scriptieprijs van de Stad Antwerpen, de Diversiteitsprijs genaamd. Niemand die veronderstelt dat dit over vrouwen gaat. Dat het in principe ook over vrouwen mag gaan, daar zullen weinigen op letten.

Het is een illusie te denken dat de problematiek van 'kansengroepen' zo transversaal is dat de problematiek van vrouwen en allochtonen in dezelfde abstracte termen gevat kan worden. Vrouwen zijn in groten getale goed opgeleid, alle hoogopgeleide vrouwen zijn aan het werk, laagopgeleide vrouwen zitten vaak in de werkloosheidsval, vrouwen zijn slachtoffer van seksueel geweld, vrouwen hebben te maken met de loonkloof, vrouwen geraken niet door het glazen plafond, vrouwen zijn de grootste literatuurconsumenten, vrouwen zijn bezig aan een gigantische omslag in hun rolopvatting, vrouwen plegen weinig criminele daden, vrouwen lijden aan x-voudige belasting, de meeste Vlaamse vrouwen zijn recent gesecculariseerd, Vlaamse vrouwen hebben hun strijd tegen de Kerk gewonnen, veel vrouwen zijn intiem verbonden met mannen (en indien ze dat niet zijn, dan heeft het feit dat de meeste vrouwen dat wél zijn een invloed op wie dat niet is), veel vrouwen krijgen kinderen en de mensen (mannen) met wie zij in de arbeidssfeer vaak concurreren krijgen die niet (en als vrouwen geen kinderen krijgen, dan heeft het feit dat de meeste vrouwen wel kinderen krijgen een invloed op wie ze niet krijgt), enzovoort. Hoe moet ik deze factoren die meespelen in de ontplooiing van vrouwen vergelijken met de hindernissen die voor allochtonen bestaan? Veel allochtonen en nieuwkomers hebben te maken met de problematiek van slechte huisvesting, armoede, slechte scholing, slechte buurten, hoge criminaliteitscijfers, een gebrekkige taalkennis... Er zijn grote groepen met dezelfde godsdienst, externe wortels en bindingen, enzovoort.

Uitzonderingen zijn er wel, maar de cijfers zijn er ook, en ik gebruik de opsomming van frequent voorkomende problemen enkel om te zeggen dat de situatie van vrouwen niet vergeleken moet worden met de integratie en emancipatie van allochtonen en nieuwkomers. Ook de andere 'kansengroepen' die onder het begrip 'diversiteit' gevat worden zijn niet vergelijkbaar. Zij hebben ook niet dezelfde belangen. Islamitische allochtonen en holebi's zijn twee 'kansengroepen' uit het diversiteitsbeleid, maar wanneer er sprake is van discriminatie gebeurt dat meestal wel langs tegengestelde, antagonistische lijnen.

Leg mij geen dingen in de mond die ik niet zeg: ik stel dat het onderscheid vrouw/man en het onderscheid allochtoon/autochtoon samengebracht onder dat ene containerbegrip 'diversiteit' niet nuttig is. Integendeel, ik zie het als een vorm van seksisme ten opzichte van vrouwen. Hiermee beweer ik niet dat er geen integratiebeleid dient gevoerd te worden en dat er geen bijzondere aandacht dient besteed te worden aan de toekomst van allochtone vrouwen in Vlaanderen.

Inhoudelijk is de maatschappelijke positie van vrouwen en allochtonen onvergelijkbaar. In de context van een diversiteitsbeleid worden initiatieven voor allochtonen en voor vrouwen wel uit dezelfde pot betaald. Het is slecht voor vrouwen om op het terrein van het gelijkekansenbeleid te moeten vechten voor de kruimels. 'Diversiteit' dwingt ons in die positie en dat mag men vrouwen niet aandoen. Het tast de mogelijkheden voor vrouwen zelf aan en het tast ons vermogen tot betrokkenheid bij andere groepen aan. Het tast ook onze perceptie aan van wat we samen met de overheid kunnen doen.

4. Reëel bestaande diversiteit

Het reëel bestaande socialisme is al een tijdje verdwenen. Het verdween samen met de Koude Oorlog en het Sovjet-imperium. Jonge mensen of mensen die in de jaren voor de val van de muur in 1989 niet in het Westen verbleven hebben misschien nooit van het reëel bestaande socialisme gehoord. Het is dus goed om even te herinneren aan de betekenis en de connotaties van de term.

Rudolf Bahro schreef aan het einde van de jaren zeventig 'Het alternatief, een kritiek van het reëel bestaande socialisme'. Bahro was een Oost-Duitse socialist/communist: hij was enthousiast over wat het 'echte' socialisme had moeten zijn. Hij was niet tegen het socialisme, maar tegen wat er van geworden was. Hij werd één van de eerste grote dissidenten. Na de publicatie van het genoemde boek werd Bahro in Oost-Duitsland gevangen gezet en tot acht jaar gevangenis veroordeeld. Na een internationale protestcampagne werd hij vrijgelaten en het land uitgezet.

De term 'reëel bestaand' drukt het volgende uit: 'met het principe is niets mis maar de realiteit lijkt niet op wat de idealen waren en het officiële discours over de realiteit wordt geleid door de idealen en niet door de empirische werkelijkheid'. Onder het Sovjet-bewind was het verboden te beschrijven wat er van de grote idealen geworden was. De realiteit was taboe. Ook in linkse kringen in het Westen was het lange tijd ongewenst om kritiek te uiten op de Sovjet-Unie. Als men dat wel deed, leek het alsof men in de Koude Oorlog de verkeerde kant koos. Het ging om een ideologisch gevecht, waarin het door de machthebbers opgedrongen *wishful thinking* en de realiteit weinig met elkaar te maken hadden. Bahro doorbrak de waan.

Wij hebben vandaag te maken niet een reëel bestaande diversiteit. Er zijn al heel wat dissidenten van de diversiteit geweest. Het zijn mensen die, zoals Bahro vroeger, er ideologisch 'bijhoorden'. Paul Scheffer, Joost Zwagerman, Wim Van Rooy en Geert Van Istendael zijn enkele van de auteurs die de bestaande diversiteit met realiteitszin zijn gaan benaderen. De tegenreacties die zij veroorzaken, lijken de verideologisering van de discussie echter te verharden. Het diversiteitsdenken is geworden tot een diversitisme. Zoals elk gesloten ideologisch systeem heeft het zijn eigen steekwoorden, zijn eigen snelle beoordeling van wie goed en wie slecht is, herkenning- en uitsluitingsrituelen, jargon en opleggingsstrategieën. Het gaat mij niet om een inhoudelijke vergelijking tussen socialisme zoals het bestond in het Sovjetrijk en het diversitisme. Het gaat erom dat de overheid een denksysteem opdringt dat inhoudelijk niet samenhangt en geen verband houdt met de beleefde werkelijkheid.

5. Diversitisme

Zoals in het reëel bestaande socialisme wordt mensen enkel geleerd hoe het systeem te aanvaarden. Er wordt hun niet geleerd hoe kritiek te uiten en hoe zich te verzetten. 'Diversiteit is een meerwaarde' is de doxa. Zo staat het in de beleidsplannen en alle andere officiële verklaringen. We kunnen het boek van Jim Sleeper, *Liberal Racism*, uit 1997, lezen als een waarschuwing.⁴ Sleeper hekelt de obsessie van linkse Amerikanen (liberals) met antiracisme, diversiteit en identiteitspolitiek. Die obsessie leidt ertoe dat gemeenschappelijke waarden worden vergeten, en ze leidt af van het zoeken naar nieuwe gemeenschappelijke waarden waar ze nog ontbreken. Hij wil bestrijden dat ras en etnische identiteit het organiserende prin

⁴ Jim Sleeper is professor politieke wetenschappen aan Yale University en echtgenoot van Seyta Benhabib. Ik wil hem geen *feminism by proxy* toeschrijven, maar er mag wel verwacht worden dat hij goed op de hoogte is van wat multiculturatisme voor vrouwen betekent

cipe worden van ons politieke en maatschappelijk leven. Als linkse intellectueel betreurt (en bestrijdt) hij vooral dat zijn progressieve collega-intellectuelen vooraan lopen bij het loslaten van wat steeds hun basiswaarden zijn geweest in de goeie hoop daarmee racisme te bestrijden. Hij klaagt aan dat precies zij degenen zijn die de discussie niet voeren en zelfs niet toelaten. Anders uitgedrukt: hij zag hoe het nieuwe diversiteitsgeloof de diversiteit die steeds een hoog goed is geweest en binnen een kader van gemeenschappelijke waarden stond, onmogelijk maakt. Diversitisme als gesloten systeem.

Belangrijke teksten in de verspreiding van de diversiteitsfilosofie zijn onder andere de engagementsverklaringen van de Vlaamse onderwijswereld, de engagementsverklaring van het Vlaams hoger onderwijs, het Handvest Diversiteit van de Federale Overheid en het Charter Diversiteit van de VRT. In deze verklaringen wordt steeds op een of andere manier gewag gemaakt van de belofte een bijdrage te leveren aan de bevordering van de handelingsbekwaamheid in het omgaan met diversiteit. Zo staat het in de teksten. Als men dan verder kijkt en ook de projecten en praktijken bekijkt die hiermee gepaard gaan, dan ziet men dat die 'omgang' en 'bekwaamheid' steeds verwijzen naar aanvaarden, verdragen, tolereren, de meerwaarde leren inzien. Er wordt helaas in onze maatschappij niet geleerd hoe men duidelijk uitdrukt dat men het met bepaalde ideeën absoluut niet eens is en dat men die ideeën met woorden wil blijven bestrijden.

In heel deze moeilijke problematiek verdrinken vrouwen. En zo verdwijnt het optimisme dat tot voor kort bestond over de emancipatie van vrouwen en over de gelijkheid tussen vrouwen en mannen.

Referenties

Rudolf Bahro, *Het alternatief, een kritiek van het reëel bestaande socialisme*, Amsterdam 1978.

Simone de Beauvoir, *Le deuxième sex*, Parijs 1949.

Seyla Benhabib, *The Claims of Culture. Equality and Diversity in the Global Era*, Princeton & Oxford 2002.

Kathleen Van Brempt, 'Er zijn geen vrouwen meer', *De Morgen*, 14/09/2006.

Paul Brucker, 'Enlightenment fundamentalism or racism of the anti-racists?', <http://www.signandsight.com/features/1146.html>, 24/01/2007.

Davina Cooper (2004), *Challenging Diversity: Rethinking Equality and the Value of Difference*, New York 2004.

Gilles Deleuze, *Différence et Répétition*, Parijs 1968.

Joki J. Hermsen e.a. (red.), *Sharing the Difference: feminist debates in Holland*, London 1991.

Luce Irigaray (1977), *Ce sexe qui n'est pas un*, Parijs 1977.

Walter Benn Michaels, *The Trouble with Diversity: How We learned to Love Identity and Ignore Inequality*, New York 2006.

Magda Michielsens, 'Autonoom individu of heteronome samenleving', In: *Eenzaam in het netwerk. Hoe afhankelijk is onze onafhankelijkheid?*, *Cultuurcahiers van de Hogeschool Gent X* 2006.

Magda Michielsens, 'Een vrouw', In: Joke J. Hermsen (red.), *Simone de Beauvoir*, Kampen 2008.

Wim Van Rooy, *De malaise van de multiculturaliteit*, Leuven 2008.

Johan Sanctuorum, *De islam in Europa: dialoog of clash*, Leuven 2008.

Paul Scheffer, 'Het multiculturele drama', *NRC. Handelsblad*, 29/01/2000.

Paul Scheffer, *Het land van aankomst*, Amsterdam 2007.

Jim Sleeper, *Liberal Racism*, New York 1997.

Siep Stuurman, *Het reëel bestaande en het noodzakelijke socialisme*, Amsterdam 1979.

Dirk Verhofstadt, *De derdefeministische golf*, Antwerpen 2006.

Mary Wollstonecraft, *Vindication of the Rights of Woman*, Penguin Books 1978; oorspr. 1792.

Joost Zwagerman, *De schaamte van links*, Amsterdam 2007.